

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ АДВОКАТІВ

*А. В. Іванцова,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри організації
судових і правоохоронних
органів Національного
університету «Юридична
академія України імені
Ярослава Мудрого»*

Проблема правового, зокрема міжнародно-правового, захисту прав адвокатів набула особливої актуальності для України. З моменту вступу до Ради Європи у 1996 р., підписання, а потім ратифікації Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у 1997 р. Україна обрала курс на максимальне наближення свого законодавства до міжнародних стандартів європейських держав.

До цього доклали чимало зусиль наші всевітньо відомі співвітчизники-юристи – В. Корецький (академік Академії наук УРСР, засновник Інституту держави і права Академії наук УРСР і впродовж багатьох років його директор, основоположник української школи міжнародного права, член Міжнародного суду ООН, представник СРСР у Комісії ООН з прав людини в 1947–1949 рр.) і П. Недбайло (професор, завідувач кафедри теорії держави і права Київського університету ім. Т. Г. Шевченка, який у 1958–1968 рр. був постійним представником УРСР в Комісії ООН з прав людини і якому в 1968 р. було присуджено премію ООН за видатний особистий внесок у справу захисту прав і свобод людини) [1].

Після ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод українські громадяни та юридичні особи дістали право на звернення до Європейського суду з прав людини із заявами про неправомірні дії державних органів України, які порушують їхні права. Рішення Європейського суду з прав людини слугують взірцевими стандартами для судових та правоохоронних органів, адвокатів та правозахисників.

Конвенція не містить окремої норми про права адвокатів, гарантовані нею права і свободи мають загальнолюдський характер [4]. Однак прецедентна практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) в тлумаченні нею застосування деяких норм Конвенції (ст.ст. 6, 8, 10, 11) та передбачених ними прав, забезпечує режим посиленого захисту тих прав адвокатів, які в національному законодавстві України умовно іменуються професійними правами адвоката й гарантіями адвокатської діяльності.

Водночас у контексті реалізації прецедентної практики ЄСПЛ юристи, правозахисники та адвокати наражаються на проблеми щодо статусу норм міжнародного права в українській правовій системі та співвідношення норм міжнародного та внутрішньодержавного права в Україні. Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» встановлено, що національні суди при розгляді справ застосовують Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права [9]. Проголошення практики Страсбурзького суду джерелом національного права якраз і є ключем до встановлення співвідношення міжнародних і національних правових систем, за якого кожна із систем розглядається як самостійна, але водночас не виключається їхня взаємодія. Така взаємодія відображена у рішенні Верховної Ради України про наділення практики Європейського суду з прав людини відповідним статусом. Варто зазначити, що нормативна регламентація міжнародного зобов'язання нашої держави зводиться лише до виконання остаточних рішень цієї міжнародної установи [10].

На сьогодні Україна посідає п'яте місце за кількістю заяв, які подаються до Європейського суду. Така ситуація є зовсім невтішною.

У статті розглядаються проблемні питання міжнародно-правового захисту прав адвокатів. Розкривається співвідношення норм національного законодавства з міжнародним. З'ясовується статус норм міжнародного права в українській правовій системі. Зазначаються гарантії професійної діяльності адвокатів, які містяться в міжнародно-правових актах.

Ключові слова: міжнародно-правовий захист прав адвокатів, гарантії професійної діяльності адвокатів, практика Європейського суду з прав людини, норми міжнародного права

оскільки свідчить про численні факти неналежного захисту прав громадян. Але з іншого боку, вона відображає піднесення рівня обізнаності громадян зі своїми правами та способами їх захисту.

Прецедентна практика ЄСПЛ сьогодні виконує функцію важливого інструменту при захисті прав людини. Спостерігається посилення авторитету та впливу прецедентного права Євросуду у цілому, що є важливим чинником для України. Але, на жаль, велика кількість заяв, поданих до Суду, і та кількість рішень, які виносяться Євросудом проти України, свідчать про систематичні порушення гарантованих Конвенцією та Конституцією України прав та свобод громадян з боку держави. Для подолання цих проблем необхідно забезпечити належний доступ адвокатів до відповідної інформації. Завдяки цій інформаційній функції адвокати та адвокатські об'єднання можуть отримувати дані щодо тлумачення норм Конвенції, поради щодо застосування практики Європейського суду тощо.

Нагальним для України, як з точки зору захисту прав людини, так і з точки зору запровадження механізмів покращення вже діючих механізмів захисту, є підвищення рівня виконання рішень Європейського суду.

Гарантії професійної діяльності адвокатів містяться також і в інших міжнародно-правових актах, наприклад, у ст.ст. 16, 17, 18 «Основних положень про роль адвокатів», прийнятих на VIII Конгресі ООН із запобігання злочинам у 1990 році [8], де закріплено:

Уряди мають забезпечити адвокатам (ст. 16):

- а) можливість здійснювати їх професійні обов'язки без залякування, перешкод, переслідування та неналежного втручання;
- б) можливість вільно пересуватись і спілкуватись зі своїм клієнтом у своїй країні та за кордоном;
- в) виключення можливості піддавати покаранню або погрожувати його застосуванням та можливості обвинувачення, адміністративних, економічних та інших санкцій за дії, здійснювані відповідно до визнаних професійних обов'язків, стандартів та етичних норм.

Там, де безпека адвокатів перебуває під загрозою у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, вони мають бути адекватно захищені владою (ст. 17).

Адвокати не повинні ідентифікуватися з клієнтами та їх справами у зв'язку з виконанням професійних обов'язків (ст. 18).

Іншим джерелом міжнародного права, застосовним до прав адвокатів, є Декларація ООН «Про право і обов'язок окремих осіб, груп та орга-

нів суспільства підтримувати і захищати загально-визнані права людини і основні свободи» [2]. Ця Декларація закріплює широкий спектр гарантій здійснення правозахисної діяльності та вказує, що кожному захиснику прав людини, у зв'язку з його діяльністю, також має бути гарантоване право на повний захист як в теорії (на законодавчому рівні), так і на практиці проти будь-якого насильства чи переслідування. В цьому акті окреслено й конкретні обов'язки держав щодо гарантій прав захисників і наголошено, що держави поряд із негативними обов'язками (невтручання, непереслідування тощо) несуть і позитивний обов'язок – проводити розслідування у випадках можливих порушень прав, гарантованих Декларацією.

В українському законодавстві норми, якими регламентуються професійні права адвоката і гарантії адвокатської діяльності, як відомо, передбачені у статтях 6, 9, 10 Закону України «Про адвокатуру» [3], а у випадках, коли адвокат здійснює функцію захисту в кримінальному провадженні, – в Кримінально-процесуальному кодексі України (ст.ст. 44–48) [7]. Санкції за порушення низки прав захисника передбачені Кримінальним кодексом України (ст.ст. 397–400 КК України) [6].

Розглянемо детальніше деякі з прав адвокатів, захист яким надавався в практиці Європейського суду з прав людини.

1. **Право адвоката на повагу до приватного життя та житла (стаття 8 Європейської конвенції з прав людини)**

Найпоширенішою і найактуальнішою для України є група справ, яка стосується порушень ст. 8 Конвенції «Право на повагу до приватного і сімейного життя». Мається на увазі – недоторканність житла.

Згідно з практикою Європейського суду захист житла, забезпечений ст. 8 Конвенції, поширюється і на офіси адвокатів. Таким чином, проведення обшуку в помешканні адвоката (квартирі, офісі) визнається порушенням його професійних прав. Але виникає питання, чи можуть правоохоронні органи – і якщо так, то за яких обставин – обшукати офіс адвоката? Чи не порушуватиме це Конвенцію?

Відповіддю на це запитання є відповідне рішення Європейського суду з прав людини у справі «Німіць проти Німеччини» (Niemietz v. Germany) [12]. Відповідно до цього рішення обшук в офісі адвоката, результатом якого стало ознайомлення третіх осіб з адвокатськими провадженнями та іншими професійними відомостями, не тільки порушує ст. 8 Конвенції, а й створює загрозу для реалізації принципів справедливого суду.

включаючи право на захист.

2. Право адвоката на повагу до таємниці кореспонденції

Це право пов'язане з правом на конфіденційність спілкування адвоката з клієнтом. Тобто це право як таке стосовно адвокатів окремо в Конвенції не закріплено, але воно впливає з цілої низки прав, гарантованих Конвенцією (ст.ст. 6, 8), та практики їх застосування. В чинному Законі «Про адвокатуру» межі втручання в листування з адвокатом окремо також не визначені, хоча неприпустимість такого втручання впливає як зі ст. 9 Закону («Адвокатська таємниця»), так і зі ст. 10 («Гарантії адвокатської діяльності»). У справі «Кемпбелл проти Сполученого Королівства» [11] Європейський суд, зазначивши, що «відносини адвокат–клієнт у своїй основі є привілейованими відносинами», підкреслив, що «в цьому контексті кореспонденція, хоч би яким було її призначення, має приватний і конфіденційний характер».

Захист кореспонденції між адвокатом та його клієнтами за ст. 8 Конвенції не є абсолютним. Ця

стаття допускає можливість органів влади втручатись у це право, але не інакше «ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання злочинам чи заворушенням, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб». Суд завжди звертатиметься до перевірки легітимності втручання за національним законодавством та відповідності меті допустимого втручання.

Таким чином, рішення Європейського суду є обов'язковим для держави, стосовно якої було винесено рішення. Але ЄСПЛ не є і не може виступати як апеляційний суд по відношенню до судів відповідної держави. У випадках виявлення порушень Конвенції Європейський суд не може наказати національному суду скасувати рішення, звільнити особу чи повернути їй власність. За суттю рішення Суду зводяться до відповіді тільки на одне запитання: чи було в даному випадку порушення положень Конвенції?

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Варфоломеева Т. В. Впровадження міжнародних правил адвокатської етики в Україні / Т. В. Варфоломеева // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 4. – С. 7-19.
2. Декларація ООН «Про право і обов'язок окремих осіб, груп та органів суспільства підтримувати і захищати загально визнані права людини і основні свободи» // Варфоломеева Т. В. Конституційні засади діяльності адвокатури // Адвокат. – 1997. – № 2. – С. 57.
3. Про адвокатуру : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 9. – Ст. 62.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. Ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004
5. Конституція України // Відомості Верховної Ради України – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 13.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
8. Основные принципы ООН о роли юристов, приняты на VIII Конгрессе ООН по предупреждению преступности в 1990 году // Советская юстиция. – 1991. – № 20.
9. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 60.
10. Соловйов О. Застосування практики Страсбурзького суду як джерела права в Україні: деякі проблемні аспекти / О. Соловйов // Право України. – 2010. – № 10. – С. 207-208.
11. Campbell and Fell v. United Kingdom № 80\28.06.1984 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.hist.msu.ru/ER /Etext/ Campbell and Fell v. United Kingdom>
12. Niemietz v. Germany, № 13710\88, 16.12.1992 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.hist.msu.ru/ER /Etext/ Niemietz v. Germany>

Иванцова А. В. Международно-правовая защита прав адвокатов

В статье рассматриваются проблемные вопросы международно-правовой защиты прав адвокатов. Раскрывается соотношение норм национального законодательства с международным. Выясняется статус норм международного права в украинской правовой системе. Указываются гарантии профессиональной деятельности адвокатов, содержащиеся в международно-правовых актах.

Ключевые слова: международно-правовая защита прав адвокатов, гарантии профессиональной деятельности адвокатов, практика Европейского суда по правам человека, нормы международного права

Ivantsova Alyona. Attorneys' rights international legal defense

This article reviews the problematic questions of the international legal defense of attorneys' rights. The correlation of the norms of international law and Ukrainian legal system is discovered. The status of the international law norms in Ukrainian legal system is being determined. The guarantees of attorneys' professional activity in the international legal acts are pointed out.

Key words: attorneys' rights international legal defense, guarantees of attorneys' professional activity, European Court of Human Rights, international law norms